

LAZURIT YO'LI ILK BOR ARXEOLOGIK MANBALARDA UCHRASHI VA AREOLOGIK QARASHLAR

Jumayev Yigitali Choriyevich

Termiz davlat universiteti Tarix fakulteti II-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada jahonga mashxur bo'lgan eng qadimiy savdo yo'li bo'lgan Lazurit yo'lining ilk bor arxeologik manbalarda uchrashini ko'rsatib o'tdik. Shuningdek ushbu savdo yo'lida Badaxshon la'lining ahamiyati arxeologik manbalar orqali ochib berilgan. Qolaversa bir qancha xorijiy arxeolog olimlarning qarashlari bayon qilingan.

Tayanch so'z va iboralar: Lazurit, la'l, savdo yo'li, Badaxshon, Buyuk Huroson, Oks

АННОТАЦИЯ

В этой статье мы показали, что Лазуриновая дорога, древнейший известный миру торговый путь, впервые обнаружена в археологических источниках. Кроме того, археологические источники выявили важность Бадахшанского лаала на этом торговом пути. Кроме того, были изложены взгляды ряда зарубежных ученых-археологов.

Ключевые слова и фразы: Лазурит, сурьма, торговый путь, Бадахшан, Великий Хорасан, Окс.

ABSTRACT

In this article, we have shown that the Lazurite Road, the oldest trade route known to the world, was found for the first time in archeological sources. Also, the importance of Badakhshan la'l in this trade route has been revealed through archeological sources. In addition, the views of several foreign archeological scientists were stated.

Key words and phrases: Lazurite, mute, trade route, Badakhshan, Great Khurasan, Oks

KIRISH

Yevropa va O'rta Osiyo olimlari uzoq vaqtdan beri Lapis lazuli yo'li oid ko'plab tadqiqod ishlarini olib bormoqdalar. Moddiy madaniyat orqali o'rganish maqsadida Sharq va G'arbda ham ilmiy izlanishlar olib borganlar. Lapis lazuli yo'li haqidagi ma'lumotlarni xorijiy adabiyotlardan tarjima qilish o'zbek tilidagi manbalarni ham boyitadi. Ilmiy izlanishlar olib borgan olimlardan biri V.I. Sarianidi Qadimgi Sharqda olib borilgan qazishmalar paytida topilgan lapis lazulidan tayyorlangan mahsulotlar nafaqat arxeologlarning, balki boshqa tegishli fanlar mutaxassislarining ham e'tiborini qayta-qayta jalb qilgan. Qadimgi Sharq mamlakatlarini o'z ichiga olgan ushbu foydali qazilmaning nihoyatda keng assortimenti va konlarining cheklangan nuqtalari bu keng hududda bir vaqtlar mavjud bo'lgan iqtisodiy va madaniy aloqalarni o'rganish uchun real istiqbollarni beradi. Qadimgi Sharqda lapis lazuli topilmalarining tobora ko'proq yangi nuqtalarini xaritaga tushirish va shumer matnlarida ushbu mineral haqida eslatib o'tish bizga bir vaqtlar Sharqda mavjud bo'lgan qadimgi lapis lazuli yo'li haqidagi savolni ko'tarishga imkon beradi. Haqida ma'lumot beradi, butun dunyo tadqiqodchilari katta qiziqish bilan o'rganayotgan Lapis lazuli yo'li O'zbekiston mustaqillikka erishgach jiddiy e'tibor bilan o'rganishga kirishdi. Lapis lazuli yo'li o'rganish asnosida undagi qimmatli ma'lumotlar nafaqat o'zbek olimlari balki butun dunyo e'tiborini o'ziga jalb qiluvchi manba ekanligi ayon bo'ldi. Shuningdek Lapis lazuli yo'li Markaziy Osiyo umuman Sharq xalqlarining qadimgi tarixi, turmush tarzi, urf –odatlarini madaniyati ilm-fanini o'zida mujassam etgan. Shu boisdan jahon ilmiy jamoatchiligi uni bebaho tarixiy Lapis lazuli yo'li meros sifatida qadrlamoqda. Bu holat ko'plab mualliflar (G.Chayld, E.Makkey, A.Lukas, S.V.Kiselev, V.M.Masson) Badaxshon konlari materialidan tayyorlangan qadimiy Sharq lapis lazuli buyumlarini ko'rib chiqishga asos bo'ldi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Lojuvard yo'li - O'rta Osiyoning Qad. Sharq mamlakatlari bilan siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalarida muhim o'rin tutgan qad. tranzit aloqasavdo yo'li. Turli

ramziy nomlar (Oltin yo‘li, Ipak yo‘li, kumush yo‘li, Nefrit yo‘li va boshqalar) bilan ataluvchi aloqa-savdo yo‘llari ichida davriy jihatdan eng qad.si hisoblanadi. Buyuk ipak io‘li shakllanishidan 3 ming yilcha oldinroq mavjud bo‘lgan.

Tarixiy-geologik tadqiqotlarning dalolat berishicha, lojuvardning qad. Sharq dunyosidagi eng mashhur konlari Pomir tog‘larida, Tog‘li Badaxshonda joylashgan. O‘rta Osiyoning ene-olit va jez davrigl mansub makonlaridan — Janubiy Turkmanistondagi Ol-tindepa, Zarafshop darssining yuqori va quyi oqimlaridagi Sarazm va zamonbobo makonlaridan lojuvarddan yasalgan turli buyumlarning topilishi Lojuvard yo‘li ning maqalliy yo‘nalishlari haqida dalolat beradi.

Baqtiriyadan olib borilgan Badaxshon lazuriti Qadimgi Sharq dunyosida eng mashxur minerallardan biri bo‘lsada, Mesapatamiyaning qadimgi xalqlari bilan olib borilgan siyosi aloqalari orasida Baqtiriya nomi tilga olinmaydi . G. Xermanning o‘rta asrlarning oltmishinchi yilladagi fikirlariga ko‘ra , Badaxshon lali yagonaligi bilan xarakterlanadi va Buyuk Xuroson orqali mesapatamiya shaharlariga tarqalgan (Herrman, 1968). Badaxshon lalining Qadimgi Sharq shaharlariga tarqalish yo‘li jahondagi eng qadimgi savdo yo‘li sifatida fanga kiritilgan va “La‘l yo‘li” , “Lazurit yo‘li” , “Xurosaon yo‘li”, “Badaxshon yo‘li” kabi nomlar bilan atalib kelinmoqda.

Qadimgi Sharq mamlakatlari tarixiy geografiyasini aniqlashda , shaharlarning lokalizatsiyasi masalasioda, qadimgi la‘l yo‘li yo‘nalishlarini belgilashda la‘l asosiy manba ekanligi tadqiqotchilar tomonidan qayta – qayta takidlangan (Herrman, 1968 ;Sverchokov, 2012. S. 107). Ammo. So‘ngi yillarda Qadimgi Sharq yodgorliklaridan topilayotgan lal toshlari ximyaviy analiz qilinmoqda. Masalan, Shaxri So‘xda yodgorligidan topilgan lojuvard toshlar kolleksiyasining kimyoviy tarkibi uch xil ekanligi malum bo‘ldi. Demak, bu yerga lojuvardlar eng kamida uchta madan konlaridan keltirilgan. Minerologiya fanida aniqlangan so‘ngi malumotlar bo‘yicha aytadigan bo‘lsak, lojuvard madan koni Pokiston xududidagi Chag‘ay, Tojikistondagi Pomir va Badaxshonda joylashgan (Delmas 1990). Shaxri So‘xda yodgorligiga masofa jixatidan eng yaqin Chagay tog‘idir. Demak lojuvard koni faqat Badaxshonda bo‘lmagan. Shunday bo‘lgandan keyin Badaxshondan boshlanadigan lojuvard yo‘llari yo‘nalishlarini o‘ylab ko‘rish, lojuvardlarning kimyoviy tarkibi aniqlangandan keyingina yo‘nalishlar, yo‘llar to‘g‘risida gapirish lozim bo‘ladi. Bu malumotlar Baqtiriyadan boshlanadigan qadimgi lojuvard yo‘llarining axamiyatini

zinxor tushirmaydi, balki qadimgi yo'llarning yo'nalishlarini aniqlashda yordam beradi.

Baqtriya iborasining, Baqtriya lojuvardlarining Mesopotamiya yozma manbalarida uchramasligi tabiiy xol, negaki bu ibora ancha kech shakllangan.

Afg'onistonning shimoli-sharqidagi minalar lapis lazuli-ning asosiy manbai bo'lib qolmoqda. Muhim miqdordagi g'arbdagi konlardan ham ishlab chiqariladi Baykal ko'li Rossiyada va And manbai bo'lgan Chilidagi tog'lar Inka dan buyumlar va zargarlik buyumlarini o'ymak uchun ishlatilgan. Pokiston, Italiya, Mo'g'uliston, AQSh va Kanadada ozroq miqdorda qazib olinadi.

Qadimgi Sharqda olib borilgan qazishmalar paytida topilgan lapis lazulidan tayyorlangan mahsulotlar nafaqat arxeologlarning, balki boshqa tegishli fanlar mutaxassislarining ham e'tiborini qayta-qayta jalb qilgan. Qadimgi Sharq mamlakatlarini o'z ichiga olgan ushbu foydali qazilmaning nihoyatda keng assortimenti va konlarining cheklangan nuqtalari bu keng hududda bir vaqtlar mavjud bo'lgan iqtisodiy va madaniy aloqalarni o'rganish uchun real istiqbollarni beradi. Qadimgi Sharqda lapis lazuli topilmalarining tobora ko'proq yangi nuqtalarini xaritaga tushirish va shumer matnlarida ushbu mineral haqida eslatib o'tish bizga bir vaqtlar Sharqda mavjud bo'lgan qadimgi lapis lazuli yo'li haqidagi savolni ko'tarishga imkon beradi.

O'rta Osiyoda lapis lazulining ilk topilmalari eramizdan avvalgi IV ming yillik o'rtalarida Turkmaniston janubidagi qadimgi qishloq xo'jalik manzilgohlarida olib borilgan qazishmalardan olingan. Eronda lapis lazuli mahsulotlari miloddan avvalgi IV ming yillikning ikkinchi yarmi yodgorliklarida ham ma'lum. (Sialk III). Miloddan avvalgi 4—3-ming yilliklar boshlarida Sialk manzilgohining vayron bo'lganligi haqida fikr bor. "...lapis lazuli savdosini nazorat qilish maqsadida shimol bilan savdo yo'lida asosiy o'rinni egallagan" Elamdan qabilalarning kengayishi bilan bog'liq. Lapis lazuli ob'ektlari Elam (Susa IA), va Mesopotamiya (Uruk. Ur. Jemdet Nasr), bir xil vaqtga tegishli. ammo lapis lazuli Mesopotamiyaga undan ham oldinroq, Ubeid madaniyatining gullagan davrida kiritilgan bo'lishi mumkinligi taxmin qilingan.

Hind vodiysi va Balujistonda lapis lazulining ilk topilmalari Xarappa madaniyati manzilgohlaridan (miloddan avvalgi 3-ming yillikning 2-yarmi - 2-ming yillikning birinchi yarmi) topilgan.

Afg'onistondagi eng qadimgi aholi punktida (Mundigak) lapis lazuli munchoqlari birinchi quyi qatlamda (miloddan avvalgi 4-ming yillik oxiri) topilib, yettinchi qatlamgacha davom etadi. Janubda lapis lazulidan yasalgan buyumlar Gerse davrida (taxminan miloddan avvalgi IV ming yillikning ikkinchi yarmi) ancha keng tarqalgan. [9] Anadoluda lapis lazuli taqinchoqlari miloddan avvalgi 3-ming yillik o'rtalaridan ma'lum bo'lgan. va Troya va Dorakning boy qabrlarida topilgan. Va nihoyat, Kavkazda lapis lazuli munchoqlarining eng qadimiy topilmalari Staromishastovskiy xazinasini va Maykop tepaligidan kelib chiqqan bo'lib, ular miloddan avvalgi 3-ming yillikning o'rtalariga to'g'ri keladi va mutaxassislarning fikriga ko'ra, u erdan olib kelinadi. Mesopotamiya.

Ma'lumki, lapis lazulinining Qadimgi Sharq mamlakatlarida ommaviy tarqalishi miloddan avvalgi IV ming yillikning ikkinchi yarmiga to'g'ri keladi, garchi lapis lazuli konlari hanzugacha faqat Janubiy Amerika, Baykal mintaqasi va Badaxshon, shu jumladan Pomirda ma'lum. To'g'ri, adabiyotlarda Buxoro, Samarqand va Toshkent yaqinidagi tog'lardagi lapis lazuli konlari haqida ma'lumotlar bor.

Lapis lazuli Afg'onistonda qazib olinib, O'rta er dengizi va Janubiy Osiyodan beri eksport qilinmoqda Neolitik yoshi, Afg'oniston bilan qadimiy savdo yo'li bo'ylab Hind vodiysi, miloddan avvalgi 7-ming yillikka tegishli. Ushbu munchoqlarning miqdori miloddan avvalgi 4-ming yillik shimolidagi aholi punktlarida ham topilgan Mesopotamiya, va Bronza davri sayt Shahr-e Suxte janubi-sharqda Eronda (miloddan avvalgi 3-ming yillik). Shumer shahri davlatining Qirollik maqbaralarida lapis tutqichli xanjar, lapislar, tulkiklar, munchoqlar va qoshlar va soqollarni aks ettiruvchi mozaikalar solingan piyola topildi. Ur miloddan avvalgi 3-ming yillikdan.

Lapis qadimgi Mesopotamiyada ham ishlatilgan Akkadlar, Ossuriyaliklar va Bobilliklar uchun muhrlar va zargarlik buyumlari. Mesopotamiya she'rida bir necha bor eslatib o'tilgan Gilgamesh dostoni (Miloddan avvalgi 17-18 asrlar), eng qadimgi adabiyot asarlaridan biri. The Ebih-Il haykali, qadimgi shahar-davlatda topilgan miloddan avvalgi 3-ming yillik haykali Mari bugungi kunda Suriya, hozirda Luvr, ko'zning irislarini uchun lapis lazuli inleysidan foydalaniladi.

XULOSA

Yuqorida aytilganlarning barchasini umumlashtirgan holda, biz qadimgi Sharqda miloddan avvalgi IV ming yillikdan boshlab lapis lazuli minerallarini qazib olishga ixtisoslashgan tog' qabilalarining mavjudligi haqida savol berishga haqlimiz. Eng yirik lapis lazuli konlaridan biri (aniqrog'i yagona) Afg'oniston shimolida, Badaxshon viloyatida joylashgan bo'lib, u erdan bu xom ashyo bilvosita (qisman quruqlik, qisman suv orqali) qadimgi davrning boshqa mamlakatlariga tarqatilgan. Sharq. Lazuli qazib olish bilan shug'ullanuvchi qabilalar ayirboshlash yo'li bilan qimmatbaho metallar, bezak toshlari va qurilish materiallarini qishloq xo'jaligi mahsulotlariga almashtirdilar. Bu iqtisodiy aloqalar natijasida madaniy harakatlar bir-biriga kirib bordi: tog' qabilalarining bir qismi tog' etaklariga tushib, xo'jalik yuritishning dehqonchilik usuliga o'tdi. O'z navbatida, tekisliklar aholisi tog'li qabilalardan ma'lum texnik yutuqlarni, masalan, metallni qayta ishlash ko'nikmalarini va boshqalarni olishlari mumkin edi. Miloddan avvalgi III ming yillikda lapis lazuli savdosi hajmi shunchalik oshdiki, dehqonchilikka oid qabilalarning bir qismi yangi aholi punktlarini (Mundigak va boshqalar) topdilar yoki hatto lapis lazuli savdosining asosiy magistrallarida joylashgan eski aholi punktlarini (Sialk) zo'rlik bilan egallab oldilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. R. Pumpelli. Turkistonda qidiruv ishlari. Vashington, 1908, p. 158
2. V.M. Masson. Turkmaniston janubi-g'arbiy qismidagi rivojlangan eneolit yodgorliklari. SAI, B3-8, 1962, 22-bet.
3. R. Chirshman. Eron eng qadimgi davrlardan to islomiy fathgacha. London, 1961, p. 41.
4. A. L. Perkins. Ilk Mesopotamiya qiyosiy arxeologiyasi. Chikago, 1957, p. 146, 147.
5. A.E. Fersman. Tosh tarixining ocherklari, IM jildi, 1954, 270-bet.
6. A.A. Semyonov. O'rta Osiyo va Janubiy Osiyo musulmonlarining ba'zi olijanob toshlar va foydali qazilmalarning sifati va qimmat haqidagi qarashlari doirasidan. "Islom olami". 1912 yil, I jild, № 3, bet. 311.
7. A.E. Fersman. Rossiyaning qimmatbaho va rangli toshlari, 172-bet.

8. V.M. Masson, V.A. Romodin. Farmon. sh., 34-bet; V.M. Masson. Qadimgi Afg'oniston. SA, 1962 yil, 2-son , 354-356-betlar.
9. V.I. Sarianidi. Janubi-Sharqiy Turkmanistonning so'nggi eneolit yodgorliklari. SAI , B3-8, 1965, 39-bet.
10. Ya.G'ulomov, U.Islomov, A.A. Asqarov. Zarafshonning quyi oqimida ibtidoiy madaniyat va sug'orma dehqonchilikning vujudga kelishi. Toshkent, 1966, 156-bet.

